

Mitja Čander: *Zapiski iz noči: o književnosti in drugih rečeh*. Maribor: Litera, 2003 (zbirka Nova znamenja 6).

Že prav. Književnost, ki si svoj prostor pod soncem vse bolj zagotavlja s prisotnostjo v medijih, s sejmi, nagradami in javnimi branji, je v svojem najbolj vznemirljivem bistvu vendarle samotarsko početje. V prid tej nesporni, pa vendar vse manj očitni resnici se tokrat prepričano izreka tudi Mitja Čander. *Zapiski iz noči* namigujejo na njegovo povsem zasebno bralsko avanturo in se tako začenjajo s skoraj idiličnim prizorom: "Kava na kavu, kajenje, kroženje po stanovanju in sploh." Dragocene pozne ure, ko se tudi najbolj prevejani eksperti prepustijo prišepetavanjem desne možganske poloble, ko vitalni interesi prevladajo nad profesionalno nepristranskostjo. Svetovi, ki vstajajo iz potiskanih strani. Kako se torej dnevna razmišljanja razlikujejo od nočnih?

"Vsako priklicevanje eksistencialnih dilem diši po bojda zatolčenih Velikih zgodbah, torej diši po ideološkem in, bog ne daj, totalitarnem govoru," avtor v svoji *Apologiji* (Air Beletrina, maj 2004) povzema splošno ozračje, medtem ko razpravlja o možnosti življenjske pristnosti v "svetu prividov". Po drugi strani pa se distancira od intelektualizma postmodernistične teorije. Na katerem bregu ga torej najdemo? Skozi profesionalnost, kjer je uravnoteženo tako poznavanje klasikov kot tudi sodobne, najbolj aktualne produkcije, se mu izpisujejo povsem bivanjska vprašanja, včasih tesnobna, drugič pa hedonistična razglabljanja. Načitanost na tem mestu nikakor ni cilj, pač pa je postala sredstvo, dobro znane figure in situacije, ki so z obrabo pridobile arhetipske kvalitete, služijo kot odziv v čedalje drznejše raziskave. Tolstoj, Kertezs, Marquez, Houellebecq, Ellis, Kane, Goethe, Lermontov, Breton, Cortazar, Bruckner, Ballard, Kureishi, Bowles, Miller, Kafka ter seveda Joyce in celo Spyrijeva, zatem pa še Köbeli, List in Bernhard odgovarjajo na njegova razmišljanja o duhovih, ki so ušli iz steklenice

napredka (*Vozni redi*), ambicije (*Prestol*), čutnosti (*Zgodba o telesu*), romantične ljubezni (*Jezik strasti*), multikulturnega sožitja (*O iskrach in pepelu*), medsebojnega zaupanja (*Ljubosumnost*) ter meščanskega mita o neokrnjeni naravi (*Dopisovanje s časom*). Čander se ne omejuje na praviloma ironične (če že ne kar katastrofalne) izide omenjenih utopij, pač pa si stanje stvari ogleda skozi velike trenutke literarnih realizacij. Eseji se začenjajo z vpogledom v zlovesče metamorfoze že zdavnaj samoumevnega tehnološkega konteksta. Pri Čandru je tako že v navidez idilični pojavnosti železniškega prometa zaslučen strahoten razpon človeške izkušnje, ki sega od ljubezenskega poloma Ane Karenine do "banalnosti zla", kot ga je na svoji poti v uničevalna taborišča doživel lanski nobelovec Kertesz. Dramatični potenciali segajo vse do postmoderne visoko sofisticirane tehnologije, ki je najbolj kričeča prav s svojim mankom, s svojo srhljivo čustveno praznino. Primarna izkušnja bivanja v telesu bo tako izrisala še toliko bogatejši razpon, ki sega od uživaške mesene Millerjevske optike do iztreznjenih, opeharjenih otrok cvetja v romanu *Osnovni delci*, aseptične perverzije ameriškega psiha, ter vizije bivanja kot odprte rane v *Psihozi 4.48*. In kje je potem šele ljubezen? Če začnemo z *Wertherjem*? In končamo s pločevino iz *Trka*, pred tem pa obredemo še najbolj iztirjene perverznejše preteklega stoletja? Narava tega sveta je konec koncev dvoumna, in to dejstvo seveda najlepše utelešajo ženske. Pa čeprav, tako kot pri Bretonovi Nadji, ni mogoče za vsako z gotovostjo vedeti, če je "vodnica v kraljestvo svobode, v cono čudežev ali pa je zgolj zblojeno dekle, ki je zaradi svoje prostodušnosti in naivnosti lahek plen vsakogar, ki jo ogovori?" Tako kot Joyce, do vratu pogreznjen v fatalno razmerje, na lepem ne more biti več prepričan, da "je on tisti, ki nadzoruje položaj in ga usmerja, ali pa je prav ta njegov veličastni razum zgolj nebogljeno slepilo, ki ga varuje pred resnico, da je ona že vseskozi bolj polnokrvno udeležena v igri življenja in je sam zgolj smešni opazovalec, obsojen na možganske zanke in absurdno blebetanje".

Čander, ki se v svoji esejistiki poslužuje drastičnih stopnjevanj in soočenj kar najbolj raznolikih pogledov, pa se vendarle vrži vsake dokončne razsodbe. So odprti, večinoma resignirani in skeptični zaključki v nasprotju z dramatičnostjo, v kateri povsem očitno naravnost uživa? Zagretost se tukaj ne brati z enostranskostjo, še več, skupaj z avtorjem lahko zaslučimo, da je idejna prevlada povsem nebitvena, pa še dolgočasna stvar. Bolj kot za dominacijo mu gre za psihični naboj posameznega modusa, za energije, ki so uplatničene preživele stoletja in prepotovale svet. Manj kot je mogoče soditi, bolj je mogoče pisati. Kateri Joyce je pravzaprav zanimivejši? Srečno zaljubljeni, ki mu človek lahko samo zavida, ali pa poznejši razrvani ljubosumnež, ki iz žive muke izcimi svojo nesmrtnost? Kot da nasprotja obstajajo le zato, da bi se medsebojno krepila. Nakopičene raznolikosti pa postopoma izčistijo "dialektično dvojico", polarnosti, ki ju na literarnem prizorišču zastopata Miller in Kafka. Pa še ta dva sta se na nasprotnih straneh znašla le zato, da bi tem bolj izrazito označila skrajne lege, s tem pa tudi vsaj približne, eksperimentalne obrise literarnega sveta.

“Knjige so vprašanja brez odgovora, slutnje nemira in nič več,” izjavlja Čander, ki pa prav iz tega nič priklicuje *use*, saj gradi na energijah, ki jih sproščajo nerazrešljiva vprašanja. Odločilni pa so tako ali tako impulzi, ki se ne poistovetijo z meandri tekoče izpisanega eseja, še z njegovimi zastavki imajo komaj kaj opraviti, pač pa se v različnih preoblikah tihotapijo pod različnimi naslovi. Znotraj *Zapiskov* je eden najbolj značilnih prav avtorjeva obsedenost z raznovrstnimi življenjskimi modusi, z rušenjem rutine in nevprašljivega vsakdana. Identitete, ki jih zrcali literarna refleksija, so konec koncev prožnejše od morečih vnaprej pripravljenih enoumnih družbenih vlog, svet, zagledan skozi, pa se vrtoglavo potisočerja. Od tod verjetno izhaja tudi zmuzljivo iskanje kvintese, spremenljive uganke, ki jo ves čas priklicuje z zasilnimi imeni: “blodnjavi pulz sveta” je ob drugi priložnosti “navdušenje nad prestopanjem meja lastnega jaza” ali pa “podzemni rov zavesti”. In končno, o čemer koli že pripoveduje, skozi vse proseva njegova očaranost nad silnimi kontrasti, interes za karseda oddaljene življenjske izkušnje, za govorico paradoksov. *Nočni zapisovalec* je tako vse bolj podoben Cortazarjevemu Oliveiri, takole “zakopan vase, obseden s spremembo perspektive, s katere bi na novo uzrl svet”.

“Umetnost dominantni pojem intelektualne debate seveda vselej preseli v konkretno življenje, na območje čutnega.” Čander, ki se pri svoji interpretaciji ne ozira na stilistične značilnosti del, na pisave njihovih avtorjev, stavi na njihovo čutno nazornost, na prizore, ki jih priklicujejo. Branje si privošči biti skok na glavo, naravnost v svet, ki se odpira z vsako novo knjigo, ne pa potrpežljivo dešifriranje forme: prav zato morda, kljub občasnim, nadvse poetičnim prebliskom, tu ne bomo našli poezije. Po drugi strani pa bralec kot pohajkovelec svoje “knjižnice citatov” nikoli ne spremeni v akademski monolit, pač pa jo vedno znova občuduje kot “nepredvidljivi preplet ulic” Baudelairovega Pariza. Borgesovska Knjižnica s strašljivo veliko začetnico se ne razraša več s premočrtno ravnodušnostjo koordinatnega sistema, pač pa je njena rast povsem organska, razveji pa se po globoko osebni logiki. Čander ne združuje nasprotij le na konceptualni ravni, pač pa je tako naravnan že v temelju. Kritična distanca do “poklicnih optimistov” tako ne zmanjšuje spontane ljubezni do sveta, ki se ga kar ne more nagledati skozi vedno nove in nove zgodbe. Njegova pozicija je vitalistična, čeprav se ves čas ukvarja z največjimi strahovi posameznika in družbe, njegova obvladana dikcija pa pod povrhnjico sveta odkriva zaslepljujoče bogastvo.

Navsezadnje pa je dvojnost že v samem bistvu bralske izkušnje, saj navidezna pasivnost lahko odpre oči za intenzivnost, ki se v neposredni danosti izgublja. Z branjem pridobljena miselna svoboda pa navsezadnje privede do razkošne mentalnosti, ki je v svojem obilju lahko povsem millerjevska in kot taka premore tudi vso strastnost čutnega sveta. Če že ni dovolj, da obstajajo misli, predvsem pa občutki, ki postanejo ubesedljivi šele po doseženi kritični masi prebranega. Kot da moramo brati prav zato, da bi izvedeli, kaj sploh mislimo in kako pravzaprav čutimo. In kaj se je medtem zgodilo z zgoraj

omenjeno Veliko zgodbo? Če ni Čandrova zasebna Velika zgodba prav v raziskovanju skrajnih meja tega sveta, kar najbolj raznovrstnih položajev, vrtoglavi omamljenosti nad raznovrstnostjo. V pribežališču različnosti, ki v razmerah globalne vasi morda sploh ne more več preživeti. V branju kot edinem potovanju, ki omogoča tudi potovanje v času, ter lahkotne preskoke nivojev. "Vrata raja se odpirajo na Zemlji, le poiskati je potrebno tisti pravi ključ in biti karseda pozoren na skrivna znamenja iz vseh vetrov. Morebiti bomo tedaj do obisti potopljeni v polnost, ki ni razparana s šivom smrtnega časa. Ko bo misel skladna z dejanjem, ko se jezik ne bo več luščil od stvari, ki jih jecljaje poimenuje." Kaj pa bi si še želeli več?